

FRÁTER GYÖRGY ÉS BUDA ELESTE¹

Fráter György, miként korabeli források sora erősíti meg, vitathatatlanul kulcsszerepet játszott Buda oszmán kézre kerülésének történetében. Török Bálint mellett György barát volt a korszak János-párti vezérpolitikusa, és az özvegyen maradt királyné mellett olyan hatalom összpontosult kezében, amely nem egyszer lehetővé tette döntéseinek akár erőszakos keresztülvitelét is. György barát nem csupán a Buda elfoglalását megelőző egy esztendőben és az ostrom idején, de a következő évtized alatt is erőteljesen befolyásolta a Szapolyaiak uralma alatti országrész, sőt ennél fogva az egész ország sorsát. A tragikus és megrázó eseménnyel, Buda elfoglalásával megbirkózni képtelen kor- és sorstársak is tisztában voltak ezzel, és visszaemlékezéseikben nem kímélték a hihetetlenül nagyhatalmúvá és gyűlöltté vált Barátot, a vár és a város elvesztésében már-már egyetlen vétkessé, sőt bűnbakká kiáltották ki. Ma már azonban sem vádiratra, sem apológiára nincs szükség, hiszen ha Fráter György a sorsfordító évek irányító egyénisége volt is, a történeti kérdésekben járatos olvasók tisztában vannak azzal, hogy az oszmánok európai térnyerésének mozzanataiban a döntő szerepet nem a hazai politikai erők játszották, ha olykor tervei megváltoztatására kényszerítették is a szultánt, mert a Magyarország elleni török támadásokat nagyobb léptékű folyamatok határozták meg. Azt a kérdéskört, hogy Szulejmán szultánnak évekre-évtizedekre előre kidolgozott terveibe illeszkedett-e Buda 1541. évi bevételé és a budai vilájet kialakítása, vagy csupán *ad hoc* hozta meg a döntést – ürügyként felhasználva a János király halálát követő helyzetet –, időről-időre oszmanisztikai kutatások is vizsgálják.² Tény mindenestre, hogy ha tervben is volt Buda elfoglalása, miként Ferdinánd és V. Károly is feltételezte, a szultáni beavatkozásra a konkrét okot és a megfelelő alkalmat egyértelműen a János király halála után kibontakozó belső harc adta.³ Az is kétségtelen tény, hogy Buda körül lezajlott eseményekben György barátot nagy felelősség terhelte, amivel maga is tisztában volt, nem véletlen, hogy egy alkalommal – Bornemisza Pál emlékezete szerint – így idézte fel a történeteket: „*Cselekedeteimben idáig nem hibáztam, hacsak nem Buda török kézre adásában, de annak nem egyedül én voltam oka.*”⁴

1. Készült az MTA BTK Történettudományi Intézet (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4. www.tti.hu) kutatói műhelyében. A jelen tanulmány részleteket tartalmaz a szerző 2017-ben megjelenő Fráter Györgyről szóló életrajzi könyvéből. oborni.terez@btk.mta.hu

2. Ld. pl. *Thury 1893; Matuz, 1974–1975; Fodor, 1991; Lele, 1995; Bayerle, 2000; Fodor, 2001: 175–178; Ágoston, 2007; Fodor 2015: 97–102; Ágoston, 2016.*

3. *Fodor, 1991; Lele, 1995: 338.*

4. „Ego hactenus in actionibus meis non erravi, nisi in hac deditione Budae ad manus Turcae, sed non omnino ego solus fui in causa.» Bornemisza Pál vallomása. Graz, 1553. márc. 18. *Theiner 1875: 38.*

Ez a kijelentés lényegesen többet mond a szavak konkrét tartalmánál, a lelkiismeret megszólalását, és a felelősség súlyát is mutatja. Pedig Fráter Györgyöt általában nem jellemezte a fölösleges aggodalmaskodás, a saját döntéseiben való utólagos kételkedés. Fordulatos életútja – levelezése és a róla fennmaradt számtalan történeti forrás alapján – kemény és eltökélt személyiségre enged következtetni. Buda eleste azonban olyan horderejű és olyan végzetes következményekkel járó esemény volt, amely kibillentette szokásos magabiztosságából.

Fráter György Buda eleste körüli szerepével kapcsolatba hozható történeti források meglehetősen nagy számban maradtak fenn. Ezek között kiemelkedő jelentőségű forráscsoport a György barát meggyilkolását követően lefolytatott szentszéki per dokumentum-gyűjteménye. Az 1551. december 17-én, a hajnali órákban Alvincon elkövetett gyilkosság híre hamar eljutott a Vatikánba. III. Gyula pápa vizsgálóbizottságot állított fel, amelynek vezetője Girolamo Martinengo (1504–1569) bécsi nuncius lett és 1552 márciusára összeállt az eljárást levezénylő főpapi testület is, amelynek tagjai Pedro Pacheco és Juan Alvarez de Poletto, mindketten spanyolok – utóbbi helyére egy hónap múlva Giovanni Battista Cicada került –, Fabio Mignanelli olasz és Jacques de Puit francia bíboros voltak. A tanúvallomásokat 1552–1554 között vették föl, az ország különböző városaiban, Soprontól Kassáig, de Grácban és Bécsben is kihallgattak erdélyi ügyekben érintett személyeket.

A vizsgálóbiztosok mindenkinek azonos kérdéssort tettek föl, hiszen a kérdőív 87 pontját előre meghatározták. Az egyházi és világi előkelők által a kérdőpontokra adott vallomások eredeti dokumentumait a Vatikáni Titkos Levéltár őrzi, egyetlen kolligátumba összefűzve.⁵ A mintegy háromszáz folió terjedelmű, lapokból, kisebb füzetekből összeállított kötet a tanúvallomások mellett Fráter György levelezéséből is tartalmaz néhány darabot, elsősorban az oszmán méltóságoknak, vagy éppen a szultánnak írott leveleket, amelyeket I. Ferdinánd ügyvédei bizonyíték gyanánt mutattak be a nyomozó hatóságnak. A nagy terjedelmű peres irattömegből a későbbi századokban számos, többnyire csak tanúvallatási jegyzőkönyveket, esetenként néhány egyéb levelet is tartalmazó másolat készült, amelyek különféle változatai megtalálhatók a magyarországi közgyűjteményekben. A periratokat tartalmazó kötet a maga nemében a kor páratlanul gazdag forrása, amelyből nem csupán Fráter György kivételes életútjának egyes részeit bontakoznak ki, de adatai számos további megközelítési szempontból kiaknázhatóak, elemezhetőek lesznek a jövőben is.

Barta Gábor, nagy sikerű könyvében, már évtizedekkel ezelőtt elvégezte a tanúval-

---

5. Archivio Segreto Vaticano, Archivum Arcis Armaria I–XVIII. N. 1711. Processus consistorialis super violenta morte Georgii ord. Varadiensis. A teljes kötet megtalálható mikrofilmen a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára mikrofilmtárában: W 37214. Számos – általában részleteket tartalmazó – másolat található az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában (Pl. a teljesség igénye nélkül: OSzK Kézirattár Fol. Lat. 4397. „Processus circa necem Fratris Georgii monachi iussu Ferdinandi I^{mi} uti praetenditur factam, cum litteris variis ad diversos reges et episcopos ac clerum”; és Fol. Lat. 3171. „Processus de morte violenta... fratris condam Georgii, episcopi Varadiensis, item reginae Isabellae, principis Joannis Sigismundi tutoris... facta in arce propria Al-Vintzensi, anno MDLIII.” Az ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattárában is található ide vonatkozó iratgyűjtemények: Res gestae in Transylvania annis MDLI et II ubi de morte Georgii Martinusii Cardinalis, auctore Italo coevo. 1551–1552, 1551–1558. Collectio Prayana. Az irat-másolatokat áttekintően felsorakoztatta: *Papo 2011: 23–26.*

lomásokról fölvelt jegyzőkönyvek széles körű vizsgálatát.⁶ Ugyanakkor György barát megítélésével kapcsolatban arra hívta fel a figyelmet, hogy a nyomozóbiztosok kérdései tendenciózusan voltak összeállítva, és kimondatlanul ugyan, de a vizsgálat fő célja Fráter György bűnösségének – azaz a kereszténység elárulásának, a törökökkel való összejátszásnak – bizonyítása volt, annak érdekében, hogy I. Ferdinánd római és magyar király a bíborosgyilkosság vádjá alól felmentő végítéletet kapjon az Apostoli Szentszéktől. Politikai okokból erre volt szükség, még akkor is, ha a kihallgatóbiztosok egyébiránt korrekten és becsületesen jártak el.⁷ Barta Gábor könyvében külön fejezetet szentelt a Buda elestével kapcsolatos vallomásrészletek elemzésének, ezek alapján rekonstruálta Fráter György akkori szerepét. A szövevényes történetről azonban néhány új forrás bevonásával és az eseményt több oldalról körüljárva, talán még árnyaltabb képet kaphatunk.

KI HÍVTA BE AZ OSZMÁN HADAKAT?

Nádasdy Tamás országbíró, későbbi nádor a nyomozás során egyértelműen kijelentette, hogy Magyarország romlásának György barát volt az oka.⁸ Meglátásával annak az országos közvéleményben leginkább elterjedt nézetnek adott hangot, mely szerint Buda elestének, az oszmánok magyarországi térnyerésének Fráter György volt az okozója. A György barát halálát követően fölvelt vallomásokban a legtöbb egyházi és világi főúr, kismemes és polgár szintén György barátot hibáztatta az oszmánok bevonulásáért és mindazért a nyomorúságért, ami ezután következett. Országszerte beszéltek, hogy a Barát volt az, aki Budát elveszítette, mert ő hozta rájuk a törököket, és mert a várat és a főváros fölötti uralmat nem adta át Ferdinándnak, aki – miként a legtöbben gondolták akkoriban – nyilvánvalóan meg akarta és meg is tudta volna védeni Budát és az országot az oszmánoktól.

Az első kérdés, ami a Buda elestéhez vezető eseménysor kapcsán fölmerülhet: ki hívta be a szultánt és hadseregét az országba, és kellett-e őket egyáltalában hívni? A kérdés megválaszolásához a kiindulópont: János király halála. Ha hihetünk Fráter György I. Zsigmond lengyel királynak, 1540. július 23-án írt levelének, a király az előző napon, 22-én hunyt el.⁹ A Szapolyai-párti urak azonban már ezt megelőzően elgondolkozhattak a király halála után követendő taktikai lépésekről, hiszen halála előtt János kilenc napig feküdt eszméletlenül. Amikor magához tért, utolsó erejével arról végrendelkezett, hogy főemberei őrizzék meg királyságát újszülött fia számára. A végrendelet végrehajtására kijelölt első tanácsos Fráter György lett, aki a főurak egyetértésével a haláleset után azonnal követeket indított Konstantinápolyba, Werbőczy István főkancellár és Eszéky János pécsi püspök személyében. A Szapolyai-párti urak tisztában voltak azzal, hogy királyuk végakarata – amely szemben állott a váradi békével és Ferdinánd erre alapozódó igényeivel – csakis a szultán jóváhagyásával valósulhat meg, és elsődleges

6. Barta 1988: 94–100.

7. A vizsgálatlaltal kapcsolatban ld. még *Utješenić 1881*: 145–154. és vallomásrészletek: Uő : Urkundenbuch Nr. XV–XVII.

8. Nádasdy Tamás vallomása, Sopron, 1553. máj. 18. *Theiner 1875*: 41.

9. Fráter György levele I. Zsigmond lengyel királynak, Szászsebes, 1541. júl. 23. *Libri legationum 298*.

érdekük az volt, hogy a királyfi számára ugyanolyan feltételekkel szerezzék meg az ország fölötti hatalmat, mint ahogyan atyja birtokolta.

A gyorsan indított követség célja – Istvánffy Miklós történetírói ismeretei szerint – az volt, hogy tudassák a szultánnal, János király testamentumi rendelkezésében az ő [azaz a szultán] oltalmára bízta özvegyét, árváját és az egész országot, valamint, hogy segítséget kérjenek tőle, ha Ferdinánd el akarná venni tőlük örökségüket.¹⁰ Istvánffy emlékezete azonban ez esetben nem lehet mérvadó, hiszen nagyon úgy tűnik, a jeles történetíró a későbbi események ismeretében jegyezte le a követség általa feltételezett célját. Azt ugyanis, hogy a Szapolyai-párti tanácsurak a szultán fegyveres beavatkozását is kérték volna a Werbőczy-Eszéky követség útján, a fennmaradt dokumentumok nem támasztják alá. Az imént említett, György barát által Zsigmond királynak írt levél tudósítása szerint céljuk az volt, hogy – János végakarátának megfelelően – Budát, az ország fejét és székvárosát mind a törököktől, mind a németektől megvédjék, és királyuk fiának megőrizzék. A rendek tehát azért indították követeiket a Portára, hogy a királyfi utódlásának engedélyezése érdekében a szultánhoz folyamodjanak, és beleegyezésének megszerzése révén egy Magyarország elleni fegyveres támadást elhárítsanak.¹¹ Fráter György az említett levélben egyúttal arra is kérte a lengyel királyt, hogy azonnal küldje el követeit Konstantinápolyba, és ott a franciákkal együttműködve támogassa ügyüket, valamint a német-római császárnál hasson oda, hogy Ferdinánd tartózkodjon a fegyveres beavatkozástól, mert ezzel okot szolgáltat arra, hogy a törökök megtámadják Magyarországot. A követek Konstantinápolyból, 1541. október 17-én keltezett levelükben jelentették, hogy sikerrel jártak, előterjesztéseikre a kívánt választ kapták, azaz, hogy a szultán a gyermeket atyai trónszékében és joghatóságában Magyarország és Erdély határai között megerősítette.¹²

A Portának egyébiránt János király haláláról a magyar követek általi híradásra különösebben nem is lehetett szüksége. A Bostan Çelebinek nevezett török krónikairó elbeszéléséből tudjuk, hogy a szultáni udvarban már a határmenti bégektől megtudták a halálhírt, és azt is, hogy a római király hadsereggel készül Magyarország ellen. A szultán tehát – miként a krónikairó feljegyezte – késlekedés nélkül követet küldött a királynéhoz, jelezve, hogy pártfogásába veszi őt és gyermekét, és egyúttal védelmükre katonaságot is kirendelt: a Portától „vitézséggel és bátorsággal megáldott végvidéki bégek közül tíz derék bég, szipáhijaikkal és egyéb katonaságukkal együtt a Budun

10. *Istvánffy 2003*: 38.

11. „Et quoniam Buda, quae regni caput ac sedes est [...] operam dabimus, ut salva tam a Turcis, quam Germanis posteris domini nostri clementissimi conserventur. Pro qua re misimus ad excellentissimum imperatorem Turcarum communi omnium ordinum consensu et voto spectabilem et magnificum dominum Stephanum de Werbewcz summum et secretarium domini nostri clementissimi et regni Hungariae cancellarium, tum reverendissimum dominum Joannem Ezeki episcopum Quinque Ecclesiarum a summis domini nostri clementissimi consiliis, per quos de successione regni filio domini nostri clementissimi totis viribus nornine Hungarico agimus, qui iam profecti sunt.” *Libri legationum 299*.

12. „de omnibus nostris negotiis nostris optatam a potentissimo Caesare habuisse relationem, hoc est natum felicis memoriae domini nostri clementissimi, in solio paterno cum tota jurisdictione, et omnibus terminis Ungariae et Transylvaniae per eius majestatem relictum esse...” *Eszéky János és Werbőczy István levele, Konstantinápoly, 1540. okt. 17. Pray 1806*: 87–88., *Barta, 1979*: 68.

várában levők segélyére rendeltetett.”¹³ A követ feltehetően az a személy lehetett, aki azzal a céllal érkezett Budára, hogy megbizonyosodjék róla, csakugyan maradt-e János királynak fiúgyermeke.¹⁴

Bostan Çelebire hivatkozva néhány későbbi történeti szakmunkában igazolva látták, hogy az Eszéky–Werböczy-féle követség kifejezetten kérte a szultántól a katonai beavatkozást. Nos, Çelebi szövegében erre vonatkozó utalás nincs, a krónikás leírása ugyanis így folytatódik: „...a megholt János király fiától eközben egy előkelő követ jött a világ menedékhelyéül szolgáló udvarba, a ki drágaköveken, értékes kelméken és különféle ajándékokon kívül 30 000 vert aranypénzt és egy mázsa tiszta ezüstöt hozott ajándékol. Ajándéka és levele a vezírek közbenjárásával, a padisahhoz jutván, az említett követ kézcsókra bocsátatott. Magyarország János király fiának adományoztatott, adófizetés ellenében...”, amiről egy okmányt is küldtek a fiúnak. Ebből világosan kiderül, hogy a követek az országot – azaz az uralkodásra vonatkozó engedélyt – kérték a szultántól János király fiának, ugyanazokkal a feltételekkel, amelyekkel a szultán atyjának is átengedte annak idején, 1528-ban. Bár a szultáni beleegyezést megkapták, de csak azzal a feltétellel, hogy János Zsigmondnak adót is kell fizetnie, amire atyja nem volt kötelezve. Ugyanezt jelentették haza a magyar követek is Konstantinápolyból, fentebb idézett levelükben.

Ezután nem sokkal, október elején érkezett meg a Portára – folytatta Bostan Çelebi – Németország királyának Ferendusnak [Ferdinándnak] követe, aki adófizetés ellenében szintén Budun várát – azaz a magyar királyságot, az uralkodásra vonatkozó engedélyt – kérte a padisahtól. Ez a követ a jól ismert Hieronymus Łaski volt, akit legott fogságba is vetettek, küldetése tehát ezúttal nem járt sikerrel. Bostan Çelebi arról is beszámol, hogy a szultán már ekkor elhatározta, a következő évben hadjáratot vezet Budára, és meg is kezdte annak előkészületeit. Erről az elhatározásról, hogy tudniillik a jövő évben megsegíti a magyar urakat és János Zsigmondot a Habsburg támadás ellenében, maga Szulejmán szultán értesítette az érintetteket még 1540 decemberében keltezett leveleiben.¹⁵

Elkerülendő azt a megjegyzést, amivel a méltán nagyrabecsült Kosáry Domokos a nagyszerű Thury Józsefet illette annak idején, hogy tudniillik mindent elhisz a török krónikásoknak, az elmondottakhoz két észrevételt fűznék. Az egyik, hogy Bostan Çelebi az oszmán krónikásokhoz hasonlóan cirkalmas, mégis meglehetősen tényszerű elbeszélését a Portára érkező követségekről a mi forrásaink is alátámasztják, leírásának konkrét valóságmagva jól kivehető. A másik kiemelésre méltó tény pedig, hogy 1540 októberében, miközben az Eszéky–Werböczy-féle követség Konstantinápolyban tartózkodott, érkezett meg a hír a szultán trónusához arról, hogy Ferdinánd nagy erejű fegyveres támadást indított Magyarország elfoglalására. Ferdinánd ezzel saját ügyének tett keresztbe a Portán, ahonnan egyébiránt ő is remélte magyar királyságának elismerését, miként a nevében ekkoriban ott eljáró követe, a fogságba vetett Łaski írta kicsempészett levelében: „Felséged hadai mindent elrontottak, mit én előre megmondtam.”¹⁶

13. Thury 1893: 100., Bostan Çelebi török krónikást 1955-ig Ferdinek nevezték a történetírásban, újraértékelése: Yurdaydm 1955. Ágoston Gábor szíves közlése.

14. Az esetről említést tesz: Verancsics Antal levele Szalánczy Jánosnak, 1540. okt. 12. Verancsics összes VI. 151.

15. Szulejmán szultán levelei János Zsigmondnak, és a magyar uraknak, 1540. dec. 23-a előtt: Libri legationum 391–393.

16. A levelet idézi: Perjés 1999: 60.

A János halála után indított követség útjáról annyit tehát megállapíthatunk, hogy csak részben érte el célját, hiszen János Zsigmond ugyan *pro forma* megkapta atyja országát, a szultántól, viszont már adófizetés ellenében, és a következő évi szultáni hadjáratot a követségnek nem sikerült megakadályoznia. A kortársak közül sokak számára nyilvánvaló volt, hogy az oszmán politikai vezetés a Magyarország legalább részbeni elfoglalására adódó alkalmat nem fogja elszalasztani. 1540. november 11-én Pozsonyból keltezett levelében Giovanni Morone pápai nuncius azt jelentette Rómába: „...nem volt kétséges, hogy a következő évben a szultán Buda kapui alatt lesz, és Ferdinánd nem fog tudni neki ellenállni.”¹⁷ Érdemes még megemlíteni Bornemisza Tamás budai polgár, városi tanácstag emlékiratának egy mondatát, aki így írt a követségről: „Ugyan János király halálakor Werbőczy Istvánt és Eszéky Jánost, pécsi püspöket török császárhoz bevászták az magyarok, kik oly számos küvetséggel jövének meg török császártul, ki miatt jüvendő esztendőre Buda elvesze, és egísz Magyarország mind lassan-lassan utánavész.”¹⁸

A Portáról a magyar király személyére nézve már 1540 őszen nagyon határozott utasítások érkeztek a rendek számára, miként erről Verancsics Antal Szalánczy Jánosnak, Gyulafehérvárról, 1540. október 12-én írt levele beszámolt.¹⁹ Köz hírként forog köztünk – írja Verancsics –, hogy a török császár a magyar előkelőknek megüzente, senki mást, egyedül János király fiát akarja magyar királynak megtenni, és azt is meghagyta, hogy az urak válasszanak maguk közül négy személyt, akiket gyámként állítsanak mellé. Ha netán a gyermek meghalna, a négy személy közül a saját szokásaik és törvényeik szerint egyet válasszanak királlyá, mert nem akarja, hogy valaha is a német nemzetség jogara irányítsa Magyarországot. Az is hírlík – írja –, hogy Török Bálint lesz a kormányzó az országban. Az urak közül sokan, Frangepán Ferenc kalocsai érsek, Perényi Péter, Bebek Ferenc és a Balassák már Ferdinánd pártjára álltak. Amikor a szultán követe megbizonyosodott arról, hogy János Zsigmond valóban Izabella gyermeke, a szultán nevében megesküdtött, hogy János király fiát királlyá teszi, és királyságában megtartva megvédelmezi, amíg él. Verancsics arról is beszámol, hogy amikor Ferdinánd király levelet küldött a magyar rendek számára, amelyben kijelentette, hogy Magyarország az övé, erre nézve a következő választ kapta: Ófelsége forduljon Szulejmán szultánhoz, és hogyha neki adja az országot, akkor az erdélyiek sem fognak ellene tartani, mert Isten most úgy akarja, hogy az ország sorsa ettől a császártól [azaz Szulejmántól] függ.

AKIÉ A VÁR, AZÉ AZ ORSZÁG?

Fráter György az új helyzethez alkalmazkodva gyorsan cselekedett. János király szóban elhangzott végakarata értelmében már szeptemberben országgyűlést hívott össze a Rákos mezejére, ahol királlyá választatta János Zsigmondot, majd azonnal intézkedett ura eltemetetéséről. A holttestet vivő menet előbb Gyulafehérvárra, majd szeptember 15-ére Budára érkezett, onnan pedig Székesfehérvárra ment tovább, ahol a király

17. Giovanni Morone levele Alessandro Farneséhez, Pozsony, 1540. nov. 11. *Theiner* 1875: 6.

18. *Bistkey* 1982: 71.

19. Verancsics összes VI. 149–151.

tetemét illő szertartással helyezték örök nyugalomra.²⁰ Fráter György egyidejűleg a királyi kincstárát is menteni igyekezett Erdélyből. A ládákat Dévára majd onnan Budára szállíttatta, bár – miként Verancsics említi – a haláleset után Habsburg-pártra állott főurak közül néhányan (Balassa Zsigmond, Bebek Ferenc, Frangepán Ferenc és Perényi Péter) megpróbálták útját állni a Budára vonuló szállítmánynak.²¹ Erre maga Ferdinánd adott számukra utasítást, mivel a bécsi udvar Thurzó Elek leveléből már augusztus elején értesült János haláláról. A jól okoskodó Thurzó arról is tájékoztatta királyát, hogy György barát Budára készül, ezért azt tanácsolta, hogy a Habsburg erők már az ő és emberei érkezése előtt vegyék birtokba a várat.²² Ferdinánd ennek érdekében azonnal akcióba is lépett, de a Barát és Török Bálint megelőzte, bevonultak Budára, pedig Thurzó azt is tudni vélte, hogy alig kétezer katonával jöttek, és azok nagy része is útközben szétszéledt. Ezt követően Thurzó Elek, Nádasdy Tamás, Frangepán Ferenc és Perényi Péter arra buzdította Ferdinándot, hogy még a télen ostromolja meg a várat, amíg a Szapolyai-párti urak meg nem erősítik, és fel nem töltik katonákkal.²³

A királyfi fölötti gyámság Izabella és György barát kezébe került, a főhatalom gyakorlására pedig triumvirátust hoztak létre, amelynek tagjai között, ha nem is teljes szigorúsággal, de valamelyest megosztották a hatalmi ágakat: Petrovics Péterhez, a belügyek, Török Bálinthoz a hadügyek, míg Fráter Györgyhez az államkincstár felügyelete tartozott.²⁴ A kormányzat egészének irányítópálcáját azonban vitathatatlanul György barát ragadta magához. Horváth György kapitány vezetésével Váradról Budára rendelte 700 főnyi püspöki katonaságát, akik megérkezve a várba fölesküdtek György barát – és nem Izabella vagy fia – nevére, amit a királyné hívei közül később sokan sérelmeztek, és úgy magyaráztak, hogy ez is bizonyítja, a Barát nem királya, hanem a maga számára akarta megkaparintani a hatalmat.²⁵

A Budán rettegő Izabella és gyermeke, rajtuk keresztül a magyar királyi trón sorsa a korabeli Jagelló-Habsburg diplomáciai kapcsolatok elsődleges problémájává vált. János halála után Izabella szülei első leveleikben azt hagyták meg leányuknak, hogy nélkülük, az ő tanácsuk nélkül semmilyen nagyobb horderejű kérdésben, követségek, megállapodások ügyében ne döntsön.²⁶ Lengyel diplomaták, követek sora tűnt föl ezekben a hónapokban mind az özvegy királyné mellett, mind pedig Ferdinánd bécsi udvarában, hogy a felek közötti megegyezést előmozdítsák. Zsigmond ekkoriban nem tartotta Izabella magyarországi helyzetét és támogatottságát meggyőzőnek ahhoz, hogy megtarthassa a trónt, ezért kezdetben arra biztatta leányát, hogy adja át az ország részét Ferdinándnak, de saját birtokaira, továbbá gyermeke atyai örökségére is szerezzen tőle biztosítékot. A lengyel király óvatos politikája a magyar kérdésben arra mutat, hogy a Habsburg dinasztiával nyílt ellenségeskedést semmiképpen nem akart kirobbantani. Ferdinánd 1540. december 12-én hosszú levelet írt Zsigmondnak, amelynek hangvételéből és tartalmából az tűnik ki, hogy Ferdinánd szerint kettejük

20. Óváry 1984: 75. nr. 359.

21. Verancsics levele Statileónak, Gyulafehérvár, 1540. aug. 15. Verancsics összes VI. 133–135.

22. *Iványi 1941*: 54

23. *Iványi 1941*: 55.

24. *Bethlen 2002*: 54.

25. Óváry 1894: 75. Horváth György a Barát váradi kapitánya és szervitora volt. *Vö. Kovács 2014*.

26. *Bethlen 2002*: 45–46.

döntése alapján kell eldölnie a királyné és a magyar királyi trón sorsának. Ferdinánd Zsigmond meggyőzését tekintette magyarországi sikere leghatékonyabb eszközének, miközben jól látta, hogy Fráter György machinációi az ő uralkodói jogai és Buda békés átadása ellen irányultak.²⁷

Bár Zsigmond véleménye komoly hatást gyakorolt Izabellára és a hazai főurak egy részére, az özvegy királyné jövőbeni uralkodásának vagy lemondásának kérdése nem a krakkói vagy a vilniusi udvarban, hanem a budai királyi várban dőlt el, ahol Fráter György tartotta kézben a hatalmat. Ő pedig, János király végakaratahoz igazodva, mindenáron, akár az özvegy királyné ellenében is meg akarta tartani a Szapolyai-örökséget a gyermek számára. Olyannyira tartott attól, hogy Izabella a lengyel befolyás következtében valami meggondolatlanságot követ el, esetleg gyorsan és felelőtlenül lemond az uralomról, hogy – miként Pjotr Porębski királynéi titkár 1540 augusztusában Bona királynénak írott leveléből tudjuk – Izabellát szinte fogva tartotta Budán.²⁸ Fráter György emberei rendszeresen elfogták a Lengyelországból érkező üzeneteket, az onnan érkező követek szolgáit pedig kikérdezték. Eközben Ferdinánd sem maradt tétlen. Egyre fenyegetőbben lépett fel, megüzente a királynénak és tanácsosainak, hogy a váradi béke értelmében az egész ország feletti uralmat mielőbb át kívánja venni.

Ennek érdekében Révay Ferenc és Thurzó Elek, Ferdinánd főköveti 1540 októberében Visegrádon szerettek volna tárgyalni Fráter Györggyel és Petrovics Péterrel az ország további sorsáról. Céljuk elsősorban a Habsburg hatalomátvétel mielőbbi megszervezése és Buda várának a lehető leggyorsabb átvétele lett volna, Thurzó nem egyszer és nem véletlenül hangoztatta, hogy akié Buda, azé az ország. 1540 őszén Ferdinánd még abban reménykedett, hogy a hatalmat és a fővárost békés úton meg tudja szerezni. Izabella ekkor kijelentette – bár nem tudni, hogy saját akaratából, vagy Fráter György nyomására –, mindent elkövet annak érdekében, hogy az ország az ő birtokában maradjon, és amennyiben ez megegyezés révén nem sikerül, fegyverrel is hajlandó megvédelmezni jogait. Miután a tárgyalások kudarcba fulladtak, Ferdinánd hadai felvonultak Izabella ellen, Leonhard von Vels tábornok vezetésével. A Habsburg hadak jelentős sikereket értek el, 1540. október-novemberében elfoglalták Visegrádot, Vácot, Tatát, Székesfehérvárt és Pestet, majd október végén Budát is ostrom alá vették.²⁹

1540 novemberében Ferdinánd már tudta, hogy Fráter György vezetésével Petrovics Péter és Török Bálint hűséget fogadott Izabellának és fiának, és arra is fölesküdték, hogy mindenképp megtartják számukra az országot.³⁰ November elején követét, az ifjabb Salm grófot küldte Izabellához, aki György barátta és a többi urakkal is tárgyalt, próbálta rávenni őket a vár békés átadására, de azok elszántan ellenálltak. A követ úr számára ugyanakkor az is kiderült, hogy a korábbi híresztelésekkel szemben a vár jól erődített, őrséggel és hadiszerekkel is bőven megrakott volt.³¹ Vels seregei ugyan

27. I. Ferdinánd levele Zsigmond királynak, Bécs, 1540. dec. 12. Libri legationum 384–391.

28. „Pjotr Porębski (1498 k.–1569) krakkói kanonok, Izabella királyné titkára 1539-től 1549-ig. Polski Słownik Biograficzny Tom. XXVII. 662–663.

29. Leonhard Freiherr von Vels (1497–1545) katona, diplomata, I. Ferdinánd királyi főhadparancsnoka Magyarországon (1537–1538, 1540, 1544–1545), részt vett a váradi béke tárgyalásain, számos követi és katonai feladatot látott el. *Iványi 1941*: 55–60.

30. Óváry 1894: II. 76. nr. 361.

31. *Iványi 1941*: 59.

elfoglalták Pestet, de a téli hónapokban és a következő év tavaszán folyamatosan attól tartottak, hogy az oszmánok, ha kisebb sereggel is, de valamikor megrohanják a várost.

A királyné számára a helyzet egyre zavarosabbá vált, kért és kéréstelen tanácsokat egyaránt kapott, amelyek olykor egymásnak teljesen ellentmondóak voltak. A várban mellette lévő János-párti főurak természetesen azon az állásponton voltak, hogy Izabella ne távozzon az országból. A szüleitől érkező, nem is mindig azonos irányt mutató utasításokat, javaslatokat pedig nagyban meghatározta a Habsburg-lengyel kapcsolat. Andrzej Czarnkowski bécsi lengyel követ, 1540 novemberében arra kérte Zsigmond királyt, figyelmeztesse leányát, hogy az országot és Budát adja át békésen Ferdinándnak, mert ha ez nem így történik, az súlyos következményekkel fog járni az országra nézve.³² Az 1539-től Erdélyben tartózkodó Verancsics Antal az erdélyi rendek nevében éppen az ellenkezőjét tanácsolta, amikor 1540 októberében kelt levelében így fogalmazott: „...ha felséged már a dolgokat megelégtelve felséges atyja hatalmához, vagy a török császár segítségéhez és kedvezéséhez fordul, és az fog bekövetkezni, amit az fiának megígért, [ti. János Zsigmond átveszi atyja királyságát] az erdélyi rendek és a nép minden kétséget kizáróan hozzá, mint a magyar nemzetségből származó és Budán született fiú anyjához fog hajolni.”³³ Izabella 1540–1541 telén közel állt a lemondáshoz, amit Ferdinánd a krakkói udvaron keresztül is töretlenül erőltetett.

1541 márciusában Czarnkowski azt jelentette Krakkóba, hogy Fráter György korábbi terveitől nem állt el, és Ferdinánd irányában semmilyen engedményre nem hajlandó. Czarnkowski úgy tudta, György barát egy Perényi Péternek írt levelében kijelentette, hogy ő sem a Szapolyai-királyfinak, sem a királynénak nem kötelezte el magát, hanem egyedül Magyarországnak. Ha pedig az ország bárkit közakarattól megválaszt királynak, ő annak azonnal átadja Buda várát, és minden egyebet, ami birtokában van. A hír eléggé fenntartással kezelendő, a levél talán valamiféle elterelő-
időhúzó manőver volt, hiszen György barát egyértelműen elköteleződött a Szapolyai-örökös iránt. A korabeli diplomácia sajátosságaira, a félrevezetés, színlelés általános gyakorlatára egyébiránt Czarnkowski az az egy megjegyzése is jól rávilágít, miszerint a bécsi udvarban gyanították, hogy György barát Zsigmond király és Izabella eltitkolt beleegyezésével teszi, amit tesz – azaz Ferdinánd felé ellenséges és mindennemű megegyezés lehetőségét elutasítja –, mert másként, királyi felhatalmazás nélkül erre hogyan is lehetne hatalma és mersze.³⁴

1541. májusában, még a török ármádia megérkezése előtt, a Budát védő Fráter Györgynek újabb Habsburg támadással kellett szembenéznie. Ferdinánd ugyanis ismét megkísérelte bevenni a Duna felett magasodó királyi várat, miközben híre járt, hogy Mehmed pasa mintegy 60–70 ezer főnyi sereggel a magyar főváros felé tart.³⁵ Ferdinánd segítséget kért a cseh–morva, illetve az örökös tartományok rendjeitől, de ezúttal csak az előbbieket szavazták meg a pénzsegélyt. A regensburgi birodalmi gyűlésen

32. Andrzej Czarnkowski (1504–1562) krakkói és poznańi kanonok (1540-től), poznańi püspök (1553–1562). 1540–1541-ben a lengyel király követe I. Ferdinánd udvarában. Czarnkowski levele Zsigmond királynak, Bécsújhely, 1540. nov. 9. Libri legationum 367–368.

33. Verancsics Antal levele Izabella királynéhez, Gyulafehérvár, 1540. okt. 18. Verancsics összes VI. 168–169.

34. Andrzej Czarnkowski levele Zsigmond királyhoz, Bécs, 1541. márc. 4. Libri legationum 429.

35. *Iványi 1941*: 68–69.

nehezen kialakított segély azonban nem volt elegendő, Ferdinándnak nehezen sikerült zsoldosokat toboroznia, majd seregét az idő, sokat tapasztalt, ám nem igazán elismert hadvezér hírében álló Wilhelm von Roggendorf tábornokkal az élen, Buda bevételére indította. Roggendorf és Perényi Péter hadai május elején érkeztek a budai vár alá.³⁶

Május közepére a várat teljesen bekerítették, oda kívülről bejutni lehetetlenné vált. Az ostromlók a folytonos lövetéssel néhány hét alatt meggyengítették a falakat, de teljesen szétlőni nem volt céljuk, ugyanis tisztában voltak azzal, hogy Szulejmán haderejével szemben azokon a falakon múlhat majd Buda megtartása. Roggendorf ezért más eszközökhöz folyamodott, követet küldött a királynéhoz, hogy rábírja a vár és az ország átadására, egy igen jelentős nagyságú tartományt ígérve neki kárpótlásul, ahol majd boldogan élhet fiával. A küldönc az ifjabb Niklas Graf zu Salm volt, aki a vár átadásáért cserébe Pozsonyt, Nagyszombatot és körülöttük egy nagyobb, egybefüggő területet ajánlott föl a királynénak. Amikor György barát tudomást szerzett titkos követségről és az ajánlatról, irtózatos haragra gerjedt és válaszul megüzente a császári hadak vezérének: „A királyné nem olyan ostoba, hogy Pannónia királyságát valamely tartománnyal, legyen az bármekkora is, akarná felcserélni.”³⁷ Majd gúnyos megjegyzést tett a részeges királyi csapatokra, amin Roggendorf úgy feldühödött – noha a vádaknak volt valóságalapja –, hogy június 11-én újabb erős rohamot vezényelt a vár ellen. Vesztükre azonban Buda védői a támadók által aznap este a falaknak vetett ostromlétrákat – amelyeken másnap reggel akartak bejutni a várba – az éjszaka leple alatt felhúzták, a terv így elbukott. A másnap kibontakozó harc a védők győelmét hozta, a kézitusa közepette Török Bálint és maga György barát is „...a csuhát levetve és sisakot öltve a harcolók között villogtatta kivont kardját...”, és vitézül küzdött.³⁸

A súlyos élelemhiány és körülzártásgból fakadó áldatlan állapotok is hozzájárultak ahhoz, hogy a budai polgárság a királynéval kapcsolatba lépve összeesküvést szervezzen annak érdekében, hogy a várat átadják a Habsburg katonaságnak. A titkos akcióra június 13-án került sor, amikor is a védők közül néhányan, a királyi sereg katonáit a Szent Mihály-kapun keresztül beengedték a várba.³⁹ Az árulási kísérlet azonban kudarcra végződött. Roggendorf tábornok ugyanis a megállapodás ellenére nem a táborában lévő magyarokat, akik jobban el tudtak volna keveredni a várbeliekkel, hanem hatszáz német katonát küldött be, „...mivel a város elfoglalásának dicsőségét inkább a német mint a magyar nemzet számára kívánta megszerezni” – miként Bethlen Farkas írja –, ezért a belső őrség egyszerűen megtámadta és lakaszabolta a várba bejutott németeket, ezzel az összeesküvés lelepleződött. Bizonyos források szerint a lázadás fővezéré, Bácsi Ferencet György barát elrettentésképpen fölnégylettette a budai vár piacán, a többi résztvevőknek azonban – Pálczán Péter budai kisbíró és testvére Tamás, Bácsi

36. Wilhelm von Roggendorf (1481–1541) katona, diplomata, I. Ferdinánd magyarországi főhadparancsnoka (1530–1531), a királyi hadak főkapitánya (1541). *Bethlen 2002*: 60.

37. Niklas Graf zu Salm /magyarosan: Salm Miklós ifj. (?–1550) politikus, katona, I. Ferdinánd magyarországi főhadparancsnoka (1546–1550). *Bethlen 2002*: 65.

38. *Bethlen 2002*: 66.

39. „Az budai kis bíró Pálczán Péter az bódog asszon-cemiteriomon, szent Mihály felől az kiskaput felnyitató és az nímet hadot beereszté és piacig be Budában vivé...” Verancsics összes II. 49., *Zolnay 1971*: 41. Ezt a kaput a későbbiekben „Kücsük kapu (kis kapu), kafeszli kapu (rácsos kapu), ogrun kapu (titkos, félreeső kapu)”-nak is nevezték. Ld. *Czagány 1968*: 68.

Benedek és Bornemisza Tamás budai polgár, aki utóbb emlékiratban örökítette meg az eseményeket – sikerült kereket oldaniuk.⁴⁰

A várat ezután Fráter György parancsnoksága alatt még hetekig sikeresen védték a Habsburg erők ellen. Júliusban már csak lassú utóvédharcok folytak, mert a cseh–osztrák–magyar támadók kimerültek, elveszítették erejüket, lelkesedésüket. Mindannyiuk szerencsétlenségére éppen ekkorra érkezett meg Szulejmán szultán és hadserege. A török előhadak Mehmed pasával az élükön, július 31-én jelentek meg, letáboroztak és olyan kedvező fogadtatásban volt részük, mintha valóban segítségül érkeztek volna. A vár védői valósággal föllélegeztek, a kapukat kinyitották, és végre élelmet és más, addig nélkülözött holmikat szállítottak be, sőt Fráter György és Török Bálint is kilovagolt. Bálint úr magyar katonái és a frissen érkezett török katonaság közös támadást indítottak Roggendorf Gellért-hegyen táborozó csapatai ellen, amelyet azok még három hétig vissza tudtak verni. Amikor azonban végképp veszésre álltak, augusztus 21-én éjszaka a Dunán átkelve a pesti oldalra menekültek, de másnap Pest városát is feladni kényszerültek.⁴¹ Eközben a lassabban vonuló szultáni főserег is a vár alá érkezett, és augusztus 26-án vert tábor.

KI LEHET A VÉTKES?

Ha a források között tallózva konkrét választ keresünk arra a kérdésre, ami olyannyira izgalomba hozta a kortársakat és az utókort egyaránt, hogy tudniillik ki vagy kik vesztették el Buda várát, Fráter Györgyön kívül másokat is hírbe hozhatunk: Roggendorf generális?, Izabella?, vagy Werbőczy és Török Bálint? Sőt, akár maga Ferdinánd is szóba jöhetne, mégpedig azzal az indoklással, hogy Magyarország megkoronázott királyaként megtámadta, de megvédeni már nem tudta Buda várát. Az ilyesfajta okoskodás messzire vezethetne, mégis érdemes néhány, ezt a kérdést feszegető forrást bemutatni.

Mint láttuk, Bornemisza Tamás budai polgár egyik fő oszlopa volt annak a június folyamán szerveződött belső lázadásnak, amely Roggendorf kezére akarta játszani a várat. Visszaemlékezéséből kiderül, Bornemisza annyira dühös volt amiatt, hogy az összeesküvés ilyen ostoba módon bukott el, hogy Buda vára elvesztésének ódiúmat egyenesen a királyi hadak fővezérére háritotta: „Így veszté el Rogendorff Budát, el az magyaroktul és mind az egész kereszténységtül.”⁴²

A már említett szentszéki vizsgálat tanúvallomásai közül is vegyünk sorra néhány részletet Buda elestéről, előrebocsátva, hogy a vallomástévők túlnyomó többsége Fráter Györgyöt hibáztatta a történetekért. A nyomozáshoz összeállított 87 kérdőpontból rögtön a második vonatkozott Buda elestére, ami jelzi, hogy a György barátot illető vádpontok között ez volt az egyik leghangsúlyosabb.⁴³ A kérdőpont lényegében két

40. *Bistkey 1982: 70–76.*

41. *Salomon 1893: 44–45.*

42. *Bistkey 1982: 75.*

43. „2. Item, quod, licet dicta serenissima domina regina Budam sedem regiam sacrae Romanorum, et regiae maiestati, tamquam Regni Hungariae legitime coronato tradere voluerit, tamen, per eundem Fratrem Georgium illud facere impedita, et impulsa eandem principi Turcarum cedere et ab eodem Transsylvaniam

részre tagolható: 1. György barát volt-e az, aki megakadályozta Izabellát abban, hogy a várat és ezáltal az ország fölötti hatalmat átadja Ferdinándnak, az ország megkoronázott királyának? 2. Valamint ő volt-e az, aki rávette Izabellát arra, hogy a szultánnak adja át a várat és hogy Erdélyt szandzsákság címén és adófizetés fejében fogadja el? Jelenlegi ismereteim szerint a kertelés nélküli válaszok így alakulnak: 1. Igen. 2. Nem.

A válasz második felét indokolhatjuk meg könnyebben: György barát maga sem tudhatott arról, mi fog történni Szulejmán megérkezése után, azaz hogy a szultán Budát véglegesen megszállja, és a királynét Erdélybe száműzi, ahová neki magának is távoznia kell. Terjengtek ugyan erről szóló hírek, ahogyan a megelőző években többször is, de biztosat senki sem tudtatott. A szultán döntése mindannyiukat kész helyzet elé állította, annak nem volt semmi esélye, hogy ellentmondjanak, a parancsot ne teljesítsék.

A válasz első felének alátámasztására a források bizonyító erejét hozhatjuk fel: Scheiber Farkas pécsi nemesember 1553-ban azt vallotta, magától György baráttól hallotta, hogy János király Budáról távoztában az országot, a királynét és a [születendő?] gyermeket rábízta, aki amikor látta hogy Ferdinánd hadainak nem tud ellenállni, ő maga hívta be a törököket segítségül.⁴⁴ Jegyezzük meg, ezt György barát nemigen láthatta, hiszen nagyon is sikeresen állt ellen Ferdinánd hadainak.

Pesthy Ferenc arról a közszájon forgó hírről tett vallomást, mely szerint a királyné el volt arra szánva, hogy a várat átadja Ferdinándnak, de ebben György barát megakadályozta.⁴⁵ Wolfgang Kneissl, aki Roggendorf főhadparancsnok katonai titkára volt az ostrom idején, látta is azokat a leveleket, amelyek a királyné és Ferdinánd közötti megegyezésről szóltak, és arról is tudott, hogy az erről folyó tárgyalásokat a lengyel királyi követek segítették, de végül Fráter György útját állta a megegyezésnek.⁴⁶ Bornemisza Pál 1553-ban veszprémi püspök és királyi tanácsos már kimerítőbb választ adott a kérdőpontra: 1541-ben még mint budai prépost és királyi udvari ifjú az ostromlók táborában forgolódott, és hallotta a várból érkezettektől, hogy ott mindenki a Habsburgok felé hajlana. Sőt, a királyné is gyakran kérte Fráter Györgyöt, hogy engedje el őt fiával együtt, akár egy szál ingben is távozni. De György barát és a Budát mintegy elárasztó pécsiek, akik hozzá húztak inkább, mint a városiakhoz, a vár átadását megakadályozták, és a török hadsereg segítségét várták, amelyet a barát egyébként gyakori követői által is hívatott. Bornemisza még hozzátette, hogy a királyné kezében ekkoriban semmi hatalom nem volt, mindenben György barát parancsolt. Végezetül elmondta, hogy 1542-ben, Váradon hallotta György baráttól azt a bevezetőben már idézett mondatot, amelyben részben önmagát hibáztatta Buda elestéért.⁴⁷

---

sub annuo tributo eidem Turcae persolvendo accipere; sicque fuit et est verum, ac publica vox et fama.”
Articuli super caede Fratris Georgii. *Utješnović* 1881. Urkundenbuch 62. A kérdőpont még kiadva:
Podhradczy 1855: 246–247.

44. *Podhradczy 1855*: 247.

45. Pesthy Ferenc Fráter György szolgálatában állt, ő kísérte el Buda elfoglalásának napján János Zsigmondot a szultáni táborba: „Azonközbe, hogy az urak városi biróval, Turkowyth Miklóssal és az több fő polgárokkal választfíg készülének, és imár megválasztottak volna egy személyt kalauzságra, Pesthy Ferencet, ki frater Gyergy szolgája vala, tud is vala utakat, nyelveket, és a nímeteknek minden módjokat, bécsi tájának minden állapotát...” Verancsics összes II. 56.; Pesthy életéről összefoglalóan: *Póka 2017*; Vallomása: *Podhradczy 1855*: 248.

46. *Podhradczy 1855*: 248.

47. Uo.

Pálczán Péter budai kisbíró az összeesküvés fő szervezői közé tartozott, és mint a közösség egyik vezető embere, sok információval rendelkezett. Vallomása szerint 1513 vagy 1514 óta ismerte György barátot, aki akkoriban a budai pálos kolostor sáfára volt. Később, mint Pálczán vallotta, bizalmas kapcsolatba kerültek: „...amikor ifjabb voltam, kialakult köztem és Fráter György között valamiféle könnyed familiaritás, majd később barátság is, és maga a barát keresztelte meg János királlyal fiamat, Jánost.”⁴⁸ János király halála után azonban – folytatta a vallomásában – már ellentétes oldalon álltak, mert amíg a Barát a törököket hívta segítségül Eszéky János és Werbőczy István portai követsége által, addig ő Roggendorf tábornoktól kért segítséget. A várba titkon beérkezett német katonaságot, azonban a Barát megfutamította, tette hozzá, majd ő is előadta a már említett hírhedt történetet, miszerint az összeesküvés egyik vezéralakját, Bácsi Ferencet, aki a királyné és közte az üzeneteket vitte, György barát élve négyfelé vágatta. A vallomásnak ez utóbbi része azonban nem lehet igaz, hiszen Bácsi Ferenc még 1553-ban is élt, és Pozsonyban lakott!⁴⁹ Pálczán Péter végül azt is vallotta, hogy a belső lázadás leverését követően sietve, egy kiskapun keresztül sikerült kiszöknie a várból, hátrahagyva feleségét, gyermekeit és testvéreit, akiket Fráter György legott elfogatott, és akik később nyomorúságosan, börtönben pusztultak el. A budai kisbíró azonban, miként később kiderült, feltehetően hosszabban készült a szökésre, hiszen máskülönben hogyan vihette volna magával Buda és Pest városa levéltárának néhány fontosabb darabját és a város pecsétjét is, miként arra 1558 januári halálát követően készült hagyatéki leltára fényt derített.⁵⁰

A volt budai kisbíró, aki nem tekinthető elfogulatlan szemlélőnek, határozottan állította, hogy Buda vesztének és a törökök behívásának egyedül és mindenekfölött György barát volt az oka, miként ez mindenhol és mindenki előtt köztudomású. Vallomásában ehhez hozzátette, hogy akkoriban György barát és Török Bálint kezében volt a legfőbb hatalom, de Fráter György mégis nagyobb hatalommal rendelkezett, mert nagyobb létszámú és a városban elhelyezett katonaságnak parancsolt, míg Török Bálint kisebb csapatai a városon kívül állomásoztak, és ellátásukat, zsoldjukat azok is a Baráttól kapták. Pálczán felemlgette, hogy egy királyi tanácsülésen maga hallotta Fráter György kijelentését, miszerint inkább lemond a keresztiségről és maga is törökké lesz, mintsem Budát a németek kezére adja.⁵¹ Pálczán szerint a kincstartó titkon abban reménykedett, hogy ő lesz a szultán által kijelölt kormányzó Budán.

Pálczán utóéletéhez tartozik, hogy a lázadás után sikeresen kimenekült Budáról, Pozsonyban telepedett le. 1553-ban a Magyar Kamarához fordult annak érdekében, hogy Ferdinánd kárptólásban részesítse még Budán elszenvedett veszteségeiért és hű szolgálataiért. Ekkor azok a társai, akik vele együtt Pozsonyba menekültek Pálczán vagyonát eskü alatt mintegy százezer forintra – hatalmas összeg! – becsülték. A Kamara ebből csak párszáz forintot fizetett ki számára.

Újlaki Ferenc győri püspök – aki tudatta a kérdezőbiztosokkal, hogy közte és a Barát között korábban semmilyen kapcsolat nem volt – tudomása szerint a törökök külön-

48. Pálczán vallomása: *Podhradczky 1855*: 252–254.; Vö. *Kubinyi 1975*: 220.

49. *Gárdonyi 1934*: 162.

50. *Gárdonyi 1934*: 166.

51. *Barta 1988*: 94–95.

külön mindhárom nagyurat, Werbőczy Istvánt, Török Bálintot és Fráter Györgyöt is azzal kecsegtették, hogy kormányzók lehetnek Budán.⁵² Ezért is fogadhatták kedvezően a bevonuló szultáni hadakat. Oláh Miklós vallomásában megerősítette, hogy a királyné átadni készült a budai várat Ferdinándnak, de abban Fráter György megakadályozta. Hozzátette, hogy mindezeket csak közbeszédből tudta, miként azt is csak a budai polgároktól hallotta, hogy György barát kijelentette, inkább akar a törököknek szolgálni mint a római királynak.⁵³

A vallomások olvasása során óhatatlanul fölmerül a kérdés, hogy vajon mennyire adhatunk hitelt azok szavainak – mégoly tekintélyes férfiútól hangozzanak is el, mint Oláh Miklós volt –, akik csak a közszájon forgó hírekből tudósultak arról, hogy György barát hívta be a törököket? Giorgio Blandrata a királyné orvosa szintén a közismert híreket erősítette meg a királyné lemondási és távozási szándékairól, és megerősítette azt is, hogy Fráter György Izabellát szinte börtönben tartotta a várban.

A kérdéshez érdekes adalékkal járul hozzá Péchy Gáspár vallomása. Péchy, aki Buda elfoglalásának idején Németországban tanult, később Izabella udvaroncaként egy alkalommal fülthanúja volt egy indulatos beszélgetésnek úrnője és Fráter György között a királyné gyulaféhevári palotájában, ahol Petrovics Péter és más erdélyi és magyarországi nemesek is jelen voltak. Izabella ingerült szavai Péchy szerint valahogy így hangozhattak: nem én voltam az oka Buda török kézre jutásának, mert én el voltam szánva, hogy a várat átadom a római királynak és a keresztényeknek, ha egyszál ruhában kell is elhagynom a gyermekemmel, mert keresztény vagyok, és keresztény szülőktől származom, és mindig félttem a törökök álnokságától. De te ellenálltál és a behívtad a törököket! Nem én voltam Buda vesztének az oka, ha nem te!⁵⁴

Akad néhány olyan vallomás is, amely a György barát bűnösségét valamelyest mérsékelte. Sárosi János kassai polgár szerint a Barát és a főurak a magyar nemzet számára akarták a várat megőrizni. Sárosi ama bizonyos napon tagja volt a főurakat a szultán sátráig kísérő követségnek. Elmondta, hogy amikor az urak kijöttek a sátorból, kíséretük tagjaival tudatták a szultán szándékait, köztük azt, hogy Budát a szultán maga akarja megőrizni elhunyt „rokona”, János király fia számára, mivel hívei kevesen vannak itt, ne kelljen minden évben ide jönnie a vár megvédelmezésére.⁵⁵ Vallomásában arról is tudósít, hogy György barát, Werbőczy István és Török Bálint közösen írtak levelet a szultánnak, és kérték a segítséget.

Johann von Oppersdorf, csehországi birtokos nemes, királyi kapitány úgy vélte, hogy noha György barát át akarta Budát a törököknek, mégis akarata ellenére, csellel és csalárd módon jöttek be a várba akkor, amikor a gyermeket a szultánhoz vitték.⁵⁶ Úgy tűnik, Juliano Salazar, a királyi istállómester helyettese (*locumtenens magistri stabuli maioris*), aki az ostrom idején Buda alatt tartózkodott többet tudhatott György barát mögöttes szándékairól, hiszen vallomásában azt is közölte, hogy Fráter György János király fiának akarta Budát megtartani, ezért nem adta át Ferdinándnak, később aztán mégis ő hívta be segítségre a török hadakat, a király követeivel pedig érdemben

52. OSzK Kézirattár Fol. Lat. 4397. fol. 241. és *Podhradczky 1855: 257.*

53. *Podhradczky 1855: 249.*

54. OSzK Kézirattár Fol. Lat. 4397. fol. 181., *Podhradczky 1855: 260; Pray 1806: 409; Barta 1988: 99.*

55. *Barta 1988: 96–97.*

56. *Barta 1988: 97; Podhradczky 1855: 249–250.*

nem tárgyalt.⁵⁷ A császári-királyi hadseregben szolgáló württembergi Conrad Wall de Aurach, királyi lustramester (*lustrationum militarium Regiae Majestatis prefectus*) ugyanúgy értesült György barát szerepéről, mint a többiek, de amikor a biztosok arra kérdeztek rá, hogy kinek a bűne volt, hogy a királyné nem adta át a várat Ferdinándnak, akkor válaszában Fráter Györgyöt és Török Bálintot nevezte meg.⁵⁸

Verancsics Antal is részletesen beszámol a történekről vallomásaiban, bár a jelzett időszakban nem a budai várban, hanem Erdélyben tartózkodott, így a konkrétumokról csak hallomásból értesült. Erdélyben is lehetett hallani arról, mondta a nyomozóbiztosoknak, hogy a királyné inkább elviselné a keresztények közötti kevésbé jó életet, mint a törökök alatti jobb viszonyokat. A lengyel király Budára érkezett követei, Andrzej Górka és Andrzej Czarnkowski 1541 tavaszán folyamatosan arra biztatták Izabellát, hogy mihamarabb adja át a várat és a hatalmat Ferdinándnak. György barátnak azonban tudomására jutott a lengyel követek titkos akciója, olyan dühbe gurult, hogy a Szent János-kapun keresztül katonákkal üzette ki a követeket a várból, akik „...jámborul, nagy pironkodással Óbudára, az német táborban menének”.⁵⁹

Verancsics, annak ellenére, hogy sohasem kedvelte a Barátot, nem akarta a teljes felelősséget az ő nyakába varrni. Megbízhatóan emlékezett mindenre, amit Paolo Savorgnanótól hallott, aki abban az időben Izabella itáliai titkára, belső bizalmasa volt: „...midőn Budát a királyi felség hadai oly erősen ostromolták, hogy semmi remény nem maradt, hogy annak ellenálljanak, ahogy mondják, György barát, Petrovics, Werbőczy István és mások sürgető tanácsával a királynét meggyőzték, hogy könyörögjön segítségért a törököknek. A királyné, aki viszolygott a törököktől – ahogy mondták – sokáig ellenállt, végül a tanácsosok érvei mégis meggyőzték, hogy hívják be a törököket...”⁶⁰ Tudomása szerint tehát a tanácsosok együttesen beszéltek rá a királynét a szultán színlelt segítségül hívására, amikor az oszmán hadsereg már úton volt és fenyegetően közeledett.

Azután amikor fia és tanácsosai a szultán táborában voltak, és a királyné egyedül maradt a várban – folytatja Verancsics –, akkor üzent be egy basa, hogy adja át a várost, mert különben tűzzel-vassal emésztik meg. Akkor a királyné félelmében Márkus Péter nevű tanácsosa és Turkovics Miklós budai bírót kiküldte a kulcsokat. Verancsics egyebekben arra is emlékezett, hogy János Zsigmond visszaküldése után a törökök táborában nyolc, vagy kilenc napig feltartották a tanácsosokat, akiktől a szultán makacsul követelte Budát. Azok minden igyekezetükkel ellenálltak, mindenféle ellenérveket sorakoztattak fel, miért is nem lehet Buda a törököké. A tárgyalás ekkor már reménytelen küzdelem volt, ahogyan a kulcsok átadását sem lehetett volna megtagadni.

Verancsicstól még egy idevágó levél maradt fenn, amely fényt derít arra, hogy az oszmán hadak megérkezése után tartott királyi tanácson kik is beszéltek rá a királynét a törökök kedvező fogadására és arra, hogy mint szövetségesükhöz, úgy menjenek át a magyar urak a szultán sátortáborába. A levelet Verancsics Paolo Giovióinak, a neves itáliai történetírónak írta, így akarta ugyanis helyreigazítani a jeles szerzőt, aki azt

57. Podhradczky 1855: 250.

58. Uo.

59. Bistkey 1982: 72.

60. OSzK Kézirattár Fol. Lat. 4397. fol. 226–227., Podhradczky 1855: 256–257; Barta 1988. 96., 101–102.

állította Világkrónikájában, hogy Izabella György barát tanácsára küldte fiát a törökök táborába. A régóta ismert, de ilyen vonatkozásban nem hangsúlyozott levél érdekesítő részlete így szól: „Utissenius és Petrovics Péter nem merték e lépést tanácsolni, [ti. a törökök baráti fogadtatását és a szultán táborába vonulást] csak Werbőczy István királyi főkancellár és Török Bálint (hogy Batthyány Orbánt és a rác Ucsarevics Pétert most ne említsem), makacsul víva a kétkedőkkel, okoskodást okoskodásra halmoztak, s a habozókat elvégre nézetőknek megnyerték. Hinni kell Szolimánnak, mondták, bízni kell benne, a gyermeket, és az országot nem kell félteni tőle. S közülük mindegyiket más-más ok bírta e vélemény elfogadására. Bálint támaszkodván azon nagyszámú katonai barátságokra, melyeket e végek törökeivel kötött, midőn Ferdinándtól Zápolyához visszatért, s reményt táplálván, hogy a törököknek kegyelméből Magyarország kormányára fog szert tehetni, János halála után, fiának és özvegyének érdekeit a szokottnál inkább látszott ápolni... Werbőczy más ösvényen ugyanazt tanácsolta. Ő hatalmas szónoklatú, nagy, sőt rendkívüli tekintélyű, elmére egyébiránt inkább csupasz és egyszerű, mint ravasz és ügyes férfiú volt, s az úri rendből valók közül akkor a legeslegjamborabb, miért is szerfelett hajlandó hinni a török gonoszságnak. Aztán három ízben lévén mint követ Szolimánnál, Jánosnak barátsági és szövetségi viszonya ama zsarnokkal, az ország összes állapotáról s a fejedelem gyermekeinek örökösödéséről vele kötött szerződések, a nagyhírű Laski Jeromos után csaknem egyesegegyedül Werbőczy művei voltak. Bízván tehát az őszinte aggastyán a török eskübe s hitleveleibe inkább mintsem kellett volna, mert Mahomed törvénye ellenségnek mondja a keresztényt, kit büntetlenül szabad hamis eskü és hitszegés által megcsalni, makacsul a nagyúr becsületessége mellett szónokolt és csaknem egymaga hitette el a többiekkel, hogy biztos elmehetnek Szolimánhoz.”⁶¹

Az olvasottak arról győznek meg, hogy elsősorban Török Bálint és Werbőczy István, valamint Batthyány Orbán és egy rác katona beszélhette rá Izabellát arra, hogy hitelt adjon a szultán szavának. Török Bálint és Fráter György között ezekben a napokban kiobbant, de már régóta lappangó éles ellentétéről vallanak a források. Az urak eredendően abban különböztek össze még 1541 januárjában, hogy kinek is adják át Buda várát.⁶² Ferdinánd követei éppen akkoriban környékeztek meg Bálint urat azzal a kéréssel, hogy térjen át hozzájuk, amire ő hajlott is volna.⁶³

Joggal merül fel a kérdés ezen a ponton, hogy a leginkább érintett személytől, magától Fráter Györgytől maradt-e fenn valamilyen részletesebb visszaemlékezés Buda elestéről? Az előbbieken idézett mondatokon kívül, György barát egyetlen, 1542. május 29-én, Déván keltezett, Johann Wese érseknek írt levelében emlékezett meg a történetekről. Ebben sem ejtett szót azonban a Budán lezajlott konkrét eseményekről, illetve a Szulejmán táborában megesett dolgokról. Az előzményekről viszont a következőket írta: Ferdinánd követei először akkor érkeztek meg hozzá, midőn János király holttestével úton volt Székesfehérvár felé, hogy ott eltemettesse. Követelték, hogy adja át Ferdinándnak az egész országot (*regnum integrum*), minden ellenszegülés

61. Szalay László idézte Verancsics levelét: *Szalay [1859] 2000*: 53–77. Idézett részlet: 73–74; Vö. Paolo Giovio *Historiarum sui temporis Venetii 1566*. 184–192. Verancsics Buda elestéről írott szövegeinek elemzése: *Rausch 2009*.

62. *Iványi 1941*: 63. Említi: *Bessenyei 1994*: XXVI. 203. jegyz.

63. *Bessenyei 1994*, XXVI–XXVIII. és *Bagi 2004*.

és nagyobb költség nélkül, ellenkező esetben királyuk háborúval szerzi vissza azt magának. Ő már ekkor azt válaszolta a követeknek, hogy a királyság sorsa nem csupán rajta múlik; előbb el szeretné temetni urukat. Figyelmeztette a követeket arra is, hogy az országnak nincs szüksége háborúra, mert semmi sincs, ami a törökök szultánját jobban támadásra ingerelné [mint a belháború], még azelőtt, hogy az érvényben lévő megállapodások értelmében János király fiát a szükséges módon az atyai örökségből kielégítenék. György barát – miként írja – ezt követően ígéretet tett Ferdinándnak, hogy a temetés után a Szapolyai-hívek az országot békésen Habsburg kézre adják, s annak, hogy erre mégsem került sor egyedül Ferdinánd türelmetlensége és fegyveres támadása volt az oka. Ráadásul a Habsburg követek nem tárgyaltak az átadás részletes feltételeiről sem, hanem azt követelték, hogy a Szapolyai család azonnal hagyja el Budát, és vagy Bécsbe, vagy Krakkóba távozzon.⁶⁴

Azt már nem lehet megítélni, hogy Fráter György e szavai mennyire voltak őszinték, igazak, és a Szapolyai-párti urak valóban készültek-e Habsburg-kézre adni az országot. A bizonytalanságot közöttük azonban nagyban fokozta, hogy olyan tekintélyes személyek is, mint Frangepán Ferenc vagy Perényi Péter, János király halála után azonnal átpártoltak Ferdinándhoz.

* * *

A budai várban, a végzetes eseményt megelőzően lezajlott királyi tanácsülésen történetekhez feltehetően Verancsics visszaemlékezése áll a legközelebb. A heves vitákkal zajló ülésen jelen voltak olyanok, akik bíztak a szultán szavában, és talán azt remélték, hogy az oszmán hadak, miként 1526-ban és 1529-ben, most is elvonulnak Buda alól; lehetnek olyanok, akik a színlelt együttműködést javasolták, de végül mindannyian beletörődtek a szultán által rájuk kényszerített helyzetbe. Nem is tehettek volna mást, minthogy szóba állnak a nagyúrral és elfogadják a táborába szóló szíves invitálást. A döntés meghozatalánál Fráter György szava sokat nyomott a latban, ez vitathatatlan. Befolyásos szerepét erősítette, hogy 1540 szeptembere óta ő állt a vár katonai védelmének élén. György barát minden bizonnyal azt az álláspontot támogatta, hogy tárgyaljanak a szultánnal, tegyenek eleget meghívásának, mert azzal többre lehet jutni, mint a sértődött ellenállással. Nem zárható ki, hogy a gyermek király érdekeinek védelme mellett saját ambíciói is fűtötték, hiszen joggal remélte, vezető pozíciója az új hatalmi helyzetben is megmarad. De hogy Buda végleges elfoglalásával nem számolt, arra is mutatnak jelek. Ezt látszanak alátámasztani Fráter György sok év múltával elhangzott szavai, amelyeket szintén Verancsics Antal tanúvallomásából ismerünk: „... amikor Gyulafehérváron egy alkalommal vacsorára látta vendégül a préposti házban György barátot, sokat beszélgettek Buda elestéről, ő maga hallotta, hogy a barát ezt mondta, ha tudta volna, hogy a szultán Budát el akarja venni, vagy követelni fogja tőle, soha nem ment volna a sátrába, és más tanácsosokat sem engedett volna oda, hozzátette, hogy még egy hónapig tudták volna Budát tartani.”⁶⁵ Ferdinánd gyenge támadóerejével szemben talán igen, de a szultán hadserege ellenében aligha tudták volna

64. Fráter György levele Johann Wese érseknek, Károlyi, 1881. 52-56. Említi: *Bárdossy 1943: 265–267.*

65. *Podhradczky 1855: 257.* Idézi: *Barta 1988: 96.*

Budát még egy hónapig tartani a vár elgyötört, kiéhezett védői. Egy azonban bizonyos: bármit is gondoltak magukról Fráter György, Török Bálint vagy a többi magyar urak, kiszolgáltatott helyzetükön nem tudhattak változtatni. A vár megszállását követően Szulejmán pasa, az első budai beglerbég vezetése alatt háromezer, más források szerint tízezer török katona maradt a városban. A pasa György barát várbeli házába költözött, majd Werbőczy halála után annak házát foglalta el.⁶⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ágoston 2007

Ágoston Gábor: Information, Ideology and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry. In: *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*. Ed. Virginia H. Aksan and Daniel Goffman. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2007: 75–103.

Ágoston, 2016

Ágoston Gábor: Mohács és Szulejmán szultán magyarországi hadjáratai. In: *Művészet és mesterség. Tisztelegő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. Szerk.: *Horn Ildikó* és mások. Budapest, 2016. 59–73.

Bagi 2004

Bagi Zoltán: Két jelentés a Buda elestét követő időszak sorsdöntő eseményeiről, Török Bálint és Werbőczy István sorsáról. *Hadtörténelmi Közlemények* 117. 2004/2: 739–749.

Bárdossy 1943

Bárdossy László: Magyar politika a mohácsi vész után. Budapest, 1943.

Barta 1979

Barta Gábor: Az Erdélyi Fejedelemség születése. *Magyar História*, 1979.

Barta 1988

Barta Gábor: Vajon kié az ország. *Labirintus*, 1988

Bayerle 2000

Gustav Bayerle: Formation of the Habsburg-Ottoman Frontier in the Danubian region: Buda 1541. *Hungarian Studies* 14. 2000/2: 163–170.

Bessenyei 1994

Enyingi Török Bálint. A bevezetést írta és a forrásokat közléteszi: *Bessenyei József*. Budapest, 1994.

Bethlen 2002

Bethlen Farkas: Erdély története II. A váradi békekötéstől János Zsigmond haláláig. (1538–1571) II–V. könyv. Ford.: *Bodor András*. A jegyzeteket írta: *Kruppa Tamás*. Budapest – Kolozsvár, 2002.

Bistkey 1982

Bornemisza Tamás: Emléközet *Magyar emlékirók 16–18. század*. Vál., jegyz.: *Bistkey István*. Budapest, 1982. 70–76. *Magyar Remekírók*

---

66. Mutnoky Mihály, esztergomi tisztartó levele Révay Ferencnek, Esztergom, 1541.: *Bagi 2004*: 747.

Czagány 1968

Czagány István: Komplex kutatási módszer az építészettörténeti és helytörténeti tudomány szolgálatában. *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények* 12. 1968, 1–2: 63–148.

Fodor 1991

Fodor Pál: Magyarország és a török hódítás. Budapest, 1991.

Fodor 2001

Fodor Pál: A terjeszkedés ideológiái az Oszmán Birodalomban. In: *Uő: A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán-török történelemből*. Budapest, 2001: 170–178.

Fodor 2015

Fodor Pál: The Unbearable Weight of Empire. The Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566). Budapest, 2015.

Gárdonyi 1934

Gárdonyi Albert: Buda középkori levéltáráról. *Levéltári Közlemények* 12. 1934. 1–2: 159–168.

Giovio 1566

Paolo Giovio: Historiarum sui temporis Venetii, 1566.

Benits 2001

Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája *Tállyay Pál* XVII. századi fordításában 1–12. I/1. könyv. Sajtó alá rendezte: *Benits Péter*. Budapest, 2001. *Történelmi források I.*

Iványi 1941

Iványi Béla: Buda és Pest sorsdöntő évei. (1526–1541) *Tanulmányok Budapest Múltjából*, IX, 1941: 32–84.

Károlyi 1881

Fráter György levelezése 1535–1551. Közli: *Károlyi Árpád*. Budapest, 1881.

Kovács 2014

Kovács Zsuzsa: Horváth György: Fráter György epitáfiuma. *Lymbus, Magyarságtudományi Közlemények*, 2014: 51–56.

Kubinyi 1975

Kubinyi András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története II. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Főszerk.: *Gerevich László*. Szerk.: *Gerevich László, Kosáry Domokos*. Budapest, 1975: 7–240.

Lele, 1995

Lele József: Szempontok Szülejmán szultán 1541. évi magyarországi döntéseihez. In: Kelet és Nyugat között. Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. *Kosztai László*. Szeged, 1995. 337–350.

Libri legationum

A lengyel királyi kancellária Libri legationum sorozatának magyar vonatkozású iratai II. 1526–1541. Közreadja: *Tóth Péter*. Miskolc. 2003.

Matuz 1974–1975

Josef Matuz: Der Verzicht Süleymans des Prächtigen auf die annexion Ungarns. *Ungarn Jahrbuch* 6. 1974–1975: 38–46.

Óváry 1894

A mohácsi vész utáni korszakból származó s a XVI. század végéig terjedő oklevelek kivonatai. Ismerteti: *Óváry Lipót*. A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi bizottságának oklevél-másolatai. II. füzet. Budapest, 1894.

Papo 2011

Adriano Papo: Giorgio Martinuzzi figura e tuolo politico di un monaco-statista dalmata nell storia Unghere del Cinquecento. Szombathely, 2011.

Perjés 1999

Perjés Géza: A szulejmáni ajánlat. In: Uő: Seregszemle. *Hadtörténelmi és művelődéstörténelmi tanulmányok*. Budapest, 1999: 49–73.

Podhradzky 1855

Podhradzky József: Martinúziának. II. *Történelmi Tár* 1. 1855: 237–266.

Póka, 2017

Póka Ágnes: Pesthy Ferenc. Sajtó alatt az *Erdélyi Múzeum*-ban, 2017.

Polski Słownik Biograficzny. Tom. XXVII. Red. *Emanuel Rostworowski*, Wrocław, 1983.

Pray 1806

Georgius Pray: Epistolae procerum Regni Hungariae II. Pest, 1806.

Rausch 2009

Rausch Petra: „Igy kele az kincses Buda az Szolimán terek császár kezében” – Verancsics Antal tanulmánya Buda ostromáról és elfoglalásáról (1541). *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica Tomus XIV.* – Fasciculus 2: 145–192.

Salamon 1893

Salamon Ferenc: Budapest története. In: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország 3. k. Budapest, 1893: 7–72.

Szalay [1859] 2000

Szalay László: Werbőczy István és Verancsics Antal. In: Uő: Válogatott történelmi tanulmányok. Szerk.: *Soós István* Budapest, 2000: 53–77. *Millenniumi Magyar Történelem Historikusok*

Theiner 1875

Augustinus Theiner: Vetera Monumenta Slavorum Meridionalem historiam illustrantia. II. Zagabria, 1875.

Thury 1893

Török történetírók. Ford. és jegyz.: *Thury József*. Budapest, 1893. *Monumenta Hungariae Historica* 4. Diplomáciai emlékek (acta extera) Írók 1. Török történetírók 1.

Utješenić 1881

Ognjeslav Utješenić: Lebensgeschichte des Cardinals Georg Utješenić genannt Martinusius. Wien, 1881.

Verancsics összes II.

Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. II. Történelmi dolgozatok magyar nyelven. 1504–1566. Közli: *Szalay László*. Pest, 1857. *Monumenta Hungariae Historica* II. Scriptorum 3.

Verancsics összes VI.

Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. VI. Vegyes levelek 1538–1549.

Közlő: *Szalay László*. Pest, 1860. *Monumenta Hungariae Historica* II. Scriptores 9.

Yurdaydın 1955

Hüseyin Gazi Yurdaydın: Bostan'ın Süleymannâmesi (Ferdi'ye Atfedilen eser). *Belleten* 19, 1955, 74: 137–202.

Zolnay 1971

Zolnay László: Másfél zavaros évtized Buda életében (1526–1541) *Budapest* 9. 1971 3: 39–41.

TERÉZ OBORNI

GEORGE MARTINUZZI AND THE FALL OF BUDA

ABSTRACT

George Martinuzzi ('Fráter György', 1482–1551) was counsellor to King John Szapolyai of Hungary and the most influential political leader during his reign. After John's death in 1540, he was again the key figure alongside Dowager Queen Isabella and her son John II. Since he held the greatest power – and directed the Queen in her decisions – when Buda was captured by the Ottomans, it is not surprising that contemporaries often accused him of being the sole cause of the city's fall. Martinuzzi was certainly aware of the responsibility he bore for the events that took place around Buda. His account of the events was recorded by Pál Bornemisza, royal secretary and later Bishop of Veszprém. At one point, he said, 'I did not err in my deeds except in the passage of Buda into Turkish hands, but I was not the only cause of that.'

We explore Martinuzzi's role in these fateful years and whether he was the sole factor, or only one among many, in the loss of Buda. King John had led his barons into conflict with Ferdinand I Habsburg through a fateful deathbed instruction. He had ordered them to reserve the throne unconditionally for his two-week-old son John Sigismund, thereby annulling the agreement he had made with Ferdinand in 1538 by which the entire territory of the kingdom under his control would pass to Ferdinand after his death. John and Ferdinand had come to this agreement as the two legitimate kings of Hungary.

When John died, Buda was held by his widow and his followers. Martinuzzi was the leading figure among them, and had no intention of allowing the Habsburgs to take control of the castle and the kingdom. Ferdinand, asserting his rights under the Peace of Várad, sent his troops to Buda and started a long siege of Buda in autumn 1540. Sultan Suleyman seized the opportunity to plan a campaign against Hungary the following year. His declared aim was to provide assistance to King John's son and relieve Buda from the Habsburg siege. Both contemporary and later commentators were much concerned with the question of who called in the Ottoman armies, and usually pointed the finger at Martinuzzi. The sources, however, support the view that the Sublime Porte decided on the 1541 campaign and the capture of Buda without any external prompt or request.

Bálint Török and István Werbőczy, other influential barons of the Szapolyai party, concurred with Martinuzzi's advice to welcome the Sultan and his army, seeing no other option against his overwhelming superiority. Perhaps they hoped that the Ottoman troops would eventually withdraw from Buda as they had done in 1526 and 1529. Martinuzzi was a member of the delegation that Suleyman invited to his camp for several days of negotiations on the future of Buda. Ultimately, Suleyman decided to take the city. He gave Queen Isabella Transylvania, which she was to rule as sanjas, and gave Temesköz to Szapolyai's chief supporter, Péter Petrovics. By this decision, the Sultan divided the eastern territories of the kingdom from the rest. Martinuzzi certainly felt betrayed, as is recorded in the memoirs of Antal Verancsics, the Queen's secretary and historian. Verancsics heard Martinuzzi say that he would never have gone into the

tent if he had known that the Sultan wanted to take or demand Buda from him, and he would not have permitted other counsellors go in. He added that they could have held Buda for another month.

Although Martinuzzi greatly influenced the affairs of these crucial years, the events formed part of an Ottoman advance in Europe that was determined by forces on a bigger scale. The question of whether the 1541 capture of Buda and the formation of the Buda vilayet were stages of a plan that Sultan Suleyman had worked out years or decades in advance, or were the result of an ad hoc decision on the pretext of Ferdinand's attack on Buda, is a current topic of Ottoman research. Even if there was such a long-term plan, however, the struggle for control of the Kingdom of Hungary following the death of King John undoubtedly presented the Sultan with his opportunity to put it into effect at that time.

oborni@gmail.com